

Інформаційна довідка
до проекту Закону України
«Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального
кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту
Міжнародного кримінального суду та поправок до нього»
*(реєстр. № 11484 від 15.08.2024 р.)**

Анотація. В Інформаційній довідці аналізуються положення проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» (реєстр. № 11484 від 15.08.2024 року) (далі – законопроект). Розглядається відповідність законопроекту вимогам Конституції України, основоположним засадам правотворчої діяльності, нормам чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства, інших законів України щодо забезпечення невідворотності кримінального переслідування за міжнародні злочини.

Виокремлено певні ризики, які в подальшому можуть перешкоджати належній реалізації законопроекту під час правозастосовної діяльності.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, злочини проти людяності, Римський статут Міжнародного кримінального суду, ратифікація.

Вступна частина.

Положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду, підписаного Україною 20 січня 2000 року, регламентують діяльність Міжнародного кримінального суду (далі - МКС) – важливого судового інституту, створеного міжнародним співтовариством як механізм здійснення правосуддя у випадку серйозних порушень норм міжнародного права, для подолання практики безкарності у випадках, коли держави не в змозі або не належним чином переслідують осіб за міжнародні злочини.

Підписавши 21 березня 2014 року Угоду про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, Україна взяла на себе остаточне зобов'язання ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі - Римський статут МКС).

Відповідно до статті 7 Римського статуту юрисдикція МКС поширюється на злочини проти людяності, поняття яких охоплює будь-яке з наступних діянь, які вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільних осіб, якщо такий напад здійснюється свідомо: вбивство; винищення; поневолення; депортація або насильницьке переміщення населення; ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи; катування; згвалтування, оборнення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства; переслідування будь-якої ідентифікованої групи або спільноти з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних або інших мотивів, які повсюдно визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом; насильницьке зникнення людей; злочин апартеїду; інше нелюдське

поводження, що полягає в умисному заподіянні сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень, або шкоди психічному чи фізичному здоров'ю.

В умовах міжнародного збройного конфлікту з Російською Федерацією надзвичайно важливим питанням, що потребує вирішення, є приведення положень Кримінального кодексу України (далі – КК України) та Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) у відповідність до норм Римського статуту МКС та забезпечення кримінально-правового переслідування за найбільш тяжкі міжнародні злочини (злочин геноциду, злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини).

Основна частина.

Визнаючи необхідність законодавчого забезпечення повноти імплементації положень міжнародного кримінального і гуманітарного права щодо кримінально-правового переслідування за міжнародні злочини, та закріплення підстав кримінальної відповідальності за злочини проти людяності й воєнні злочини, вважаємо за доцільне зазначити наступне.

1. Проектом пропонується доповнити КК України статтею 31-1 щодо відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників за будь-який злочин, передбачений статтями 437-439, 442, 442-1 КК України, вчинений підлеглою особою, яка на момент вчинення злочину перебувала під його фактичним командуванням і контролем, за умови, що при цьому він достовірно знав або проігнорував інформацію, яка вказувала на те, що зазначена підлегла особа вчиняла або мала намір вчинити такий злочин, але не вжив дій, яких повинен був і міг вжити у межах своїх повноважень для запобігання чи припинення вчинення злочину або для повідомлення про такий злочин органу досудового розслідування.

Такий спосіб імплементації положень статті 28 Римського статуту МКС, не узгоджується із приписами частини другої статті 61 Конституції України щодо принципу індивідуального характеру відповідальності особи, основним змістом якого є неможливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за діяння, які вона не вчиняла.

Наслідком фактичного нездійснення військовими командирами, іншими особами, які діють як військові командири належного контролю над підлеглими особами, є дисциплінарна або кримінальна відповідальність. Відповідно до частини першої статті 426 «Бездіяльність військової влади» КК України, умисне неприпинення кримінального правопорушення, що вчиняється підлеглим, або ненаправлення військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення, а також інше умисне невиконання військовою службовою особою дій, які вона за своїми службовими обов'язками повинна була виконати, і якщо це заподіяло істотну шкоду, – караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або службовим обмеженням на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

Кваліфікуючими обставинами злочину, передбаченого статтею 426 КК України є: настання тяжких наслідків – караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років (частина друга); вчинення таких діянь в умовах

особливого періоду – караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років (частина третя); вчинення таких діянь в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці (частина четверта).

2. Визначення та зміст запропонованих у Примітці до статті 31-1 КК України понять «військовий командир», «начальник» потребує узгодження із положеннями галузевого законодавства, що визначає статус таких осіб, зокрема статтею 6 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», статтею 58 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України.

З огляду на відсутність у законодавчих актах України понять «інша особа, яка фактично діє як військовий командир», «збройні сили держави» положення частини третьої Примітки до статті 31-1 КК України не відповідають принципу правової визначеності та потребують конкретизації категорії осіб, на які поширюватимуться положення пропонованої норми.

3. Приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних актів має здійснюватися не шляхом копіювання положень останніх, а виходячи з усталеної вітчизняної практики законодавчої техніки та необхідності забезпечення повноти правового регулювання відповідних суспільних відносин, системності законодавства. Саме такий підхід забезпечить однозначне розуміння та тлумачення законодавчих норм, і, як наслідок, належне правозастосування.

Намагаючись якомога точніше перенести зміст міжнародно-правових норм до КК України, у проекті використовуються юридичні конструкції, непридатні вітчизняному кримінальному законодавству та пропонуються занадто громіздкі диспозиції статей КК.

Зокрема використання у Примітці до статті 442-1 для означення поняття «нападу на цивільне населення» прикметника «багаторазове» вчинення є новелою для кримінального закону і роз'яснення кількісного змісту.

Заміна лише назви статті 438 КК з «Порушення законів та звичаїв війни» на «Воєнні злочини» дисонує із вживаним у кримінальному законі поняттям «військові злочини», що зумовлює потребу конкретизації пропонованої проектом терміносистеми – «воєнні злочини» як окремого виду злочинного діяння.

З огляду на зміст тяжкого тілесного ушкодження як такого, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, каліцтво статевих органів, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя (частина перша статті 121 КК), доповнення частини першої статті 442 КК України наслідком геноциду у виді «психічного розладу» є проявом надмірності правового регулювання.

4. Проектом пропонується доповнити КК України статтею 442-1 та запровадити підстави кримінальної відповідальності за злочини проти людяності.

У назві розділу, до якого пропонуються зміни, йдеться про злочини проти людства: Розділ XX КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства, міжнародного правопорядку». Проте, варто зазначити, що у законодавчому обігу вживаються обидва ці терміни. Зокрема у Конвенції про

незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства (1968 р.) в українському перекладі вживається термін «злочини проти людства», а в тексті Європейської конвенції про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів (1974 р.) використовується термін «злочини проти людяності».

Задля забезпечення єдності термінології кримінального законодавства, з огляду на назву розділу XX КК України та розуміння злочинів проти людства як таких, що несуть загрозу не конкретній людині, а людській спільноті, порушують правила людського співжиття, вбачається за доцільне назву статті 442-1 викласти у редакції «Злочини проти людства».

5. Привертає увагу зміст диспозиції частини першої статі 442-1 КК України, відповідно до якої пропонується криміналізувати діяння, за які вже передбачено відповідальність окремими нормами КК України (зокрема статтями 115, 127, 146, 146-1, 149, 152 КК України тощо).

За відсутності чітких критеріїв розмежування (наприклад, вказівки на спеціального суб'єкта), усі пропоновані до криміналізації суспільно-небезпечні діяння, вчинені в межах усвідомленого широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення, можуть бути кваліфіковані за окремими нормами, що не узгоджується із принципом правової визначеності, який вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм.

6. З огляду на запровадження покарань у виді позбавлення волі, довічного позбавлення волі за вчинення злочинів, передбачених статтями 437, 442-1 КК України та незастосування амністії до осіб за злочини проти миру та безпеки людства, законопроект потребує фінансово-економічного обґрунтування відповідно до частини третьої статті 91 Регламенту Верховної Ради України та статті 27 Бюджетного кодексу України.

Висновки.

Законопроект, спрямований на удосконалення правового регулювання підстав виконання міжнародних зобов'язань щодо запобігання юридичній та фактичній безкарності за вчинення міжнародних злочинів, потребує узгодження відповідного понятійно-категоріального апарату.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*